

УДК 334.758:65.016.7:621

Є. В. Олійник

Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського

КЛАСТЕРНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК МЕХАНІЗМ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ВІДТВОРЕННЯ

Досліджено умови створення кластерів у машинобудуванні України, шляхи активізації процесу відтворення основних засобів за рахунок розширення інвестиційних можливостей.

Ключові слова: кластер, машинобудівні підприємства, інвестування, механізм.

В статье рассмотрены условия создания кластеров в машиностроении Украины, пути активизации процесса воспроизводства основных средств за счет расширения инвестиционных возможностей.

Ключевые слова: кластер, машиностроительные предприятия, инвестирование, механизм.

The article investigates the conditions for creation of clusters within machine-building sector in Ukraine as well as means of intensifying the process of reproduction of fixed assets by expanding investment opportunities.

Keywords: cluster, machine-building enterprises, investment mechanism.

Українські машинобудівні підприємства, як і вся галузь, мають зайняти належне їм місце економічного та інноваційного «локомотиву» в розвитку національного господарства. Розуміння цього завдання зумовлює проведення системних досліджень сучасних форм організації та функціонування машинобудівних підприємств у розвинених країнах світу в контексті виявлення позитивного досвіду та визначення умов його застосування в національній економіці.

Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується зміною умов ведення конкурентної боротьби: через посилення інтеграційних процесів на рівні виробничо-економічних систем боротьба переноситься на вищий рівень. Це відбувається переважно у сфері інноваційної активності, глобалізації масштабів діяльності, формування попиту споживачів тощо. Основою цього стали процеси кластеризації виробництва.

Уже на початку 80-х років ХХ ст. на місці дискретних національних виробництв почали створюватися більш інтегровані структури, які з часом стали виконувати роль базисів глобальної організації відповідної галузі.

Кластерна економіка вже тривалий час розвивається та виступає потужним каталізатором стійкості розвитку окремих господарюючих суб'єктів та їх об'єднань.

Початок теорії кластеризації економіки бло заклав відомий учений М. Портер [7]. Сучасні положення теорії кластерів та особливості їх формування у різних країнах розкрито в низі праць [2; 5; 6; 8–10]. Вітчизняні науковці також приділяють значну увагу дослідженню кластерних систем у національній економіці, зокрема, М. Г. Акулов розкриває стратегію розвитку кластер-логістичних систем; О. Є. Кузьмін та Л. О. Саталкіна, а також Т. Б. Ігнашкіна розглядають кластери як чинник активізації інвестицій в основні засоби [1; 3; 4].

Водночас потрібно наголосити на важливості дослідження умов та перспектив створення кластерів, наприклад, в українському машинобудуванні, що дасть можливість активізувати процеси відтворення та забезпечить проведення системних інноваційно-спрямованих перетворень у галузі.

Мета статті полягає в розкритті ролі кластерів як сучасної форми організації співробітництва машинобудівних підприємств для розширення інвестиційних можливостей з метою активізації процесів відтворення основних засобів.

Кластери – це географічні форми концентрації взаємопов'язаних компаній та установ у конкретній галузі. Кластери охоплюють цілу низку пов'язаних галузей промисловості та інших осіб, важливих для конкуренції. Саме таке визначення кластерів запропонував М. Портер [7]. Ще вчений зазначав, що до складу кластерів можуть зараховуватися постачальники спеціалізованих «входів», для машинобудівних підприємств це зокрема агрегати, компоненти, комплектуючі. Отже, кластери – це не лише підприємства, які функціонують на одній стадії виробничого процесу, вони часто поширюються «вниз» або «вверх» за стадіями. Крім того, багато кластерів містять у собі урядові та інші установи, такі як університети, аналітичні центри, професійно-технічні організації досліджень та технічної підтримки.

Базовий принцип створення кластерів – партнерство, тобто забезпечення спільної протидії тій динаміці, яка спостерігається в зовнішньому оточенні. Чим ширше є таке партнерство з точки зору учасників, тим більш високим є рівень конкурентоспроможності тієї території, де вони розташовані.

Кластери потрібно розглядати як економічний модуль національного господарства, який здатний досить швидко перебудувати свою діяльність та стати центром прискорення ділової активності. Кластеризація відбувається відповідно до різних ознак та підходів (табл. 1).

Таблиця 1

Базові підходи до формування кластерів

1. Кластери, які мають одне ядро – усі учасники забезпечують діяльність головної компанії	2. Кластери, які мають декілька ядер – технологічних лідерів
3. Зростання ролі держави у формуванні кластерів, коли держава є ініціатором ефективної взаємодії з бізнесом	4. Кластери, які базуються на міжгалузевих зв'язках та забезпечують трансфер технологічних рішень з одних галузей до інших

Джерело: склав автор.

Світовий досвід свідчить про те, що в машинобудуванні переважає або територіальний підхід до будови кластерів, або функційний. У глобальній економіці ефективно функціонують тисячі різноманітних кластерів. Так, у машинобудуванні США, Німеччини, Японії спочатку переважали територіальні кластери. Однак під впливом глобалізації процеси кластеризації змінюються: до кластерів починають відносити підприємства, розташовані на території інших країн, які проте сумісні з головною компанією за галузевою ознакою або за ознакою цілісності виробничого циклу.

Активізацію процесів кластеризації зумовило ускладнення вимог світового ринку до виробників машинобудівної продукції, які сьогодні стосуються:

- високого рівня інноваційної активності, що підтримується спрямуванням значних обсягів інвестицій у НДДКР;
- вибудовування виробничої бази, яка було б достатньою для ефективної конкуренції (нарощування виробничих потужностей, високі темпи оновлення основних засобів, періодичне проведення технологічної модернізації тощо).

Усі ці вимоги системно враховуються через створення кластерів.

Найчастіше розрізняють науково-технологічні кластери, виробничі кластери, кластери кооперації малого бізнесу, кластери модульного типу, мега-кластери [1; 2; 4; 6].

Світовий досвід створення та функціонування кластерів насамперед у машинобудівній галузі дає можливість представити їхню узагальнену структуру в такому вигляді (рис. 1).

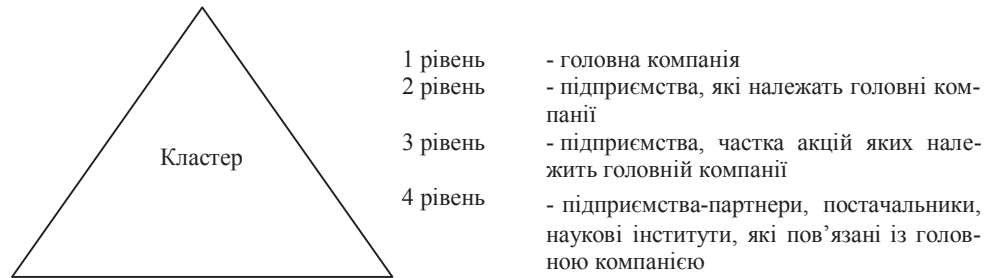

Рис. 1. Багаторівнева структура кластера
(джерело: склав автор)

1-й та 2-й рівень кластера є фактично інтегрованою компанією. Однак придбати контрольні пакети акцій підприємств, які є або конкурентами, або постачальниками, українські підприємства не мають фінансових можливостей. Саме тому реалізація стратегічних угод щодо взаємодії в межах кластера дасть можливість не лише забезпечити ефективну взаємодію, скорочення витрат, а й консолідацію інвестиційних ресурсів для поетапної модернізації та оновлення основних засобів.

На практиці існують різні варіанти формування кластерних структур, головним критерієм доцільності діяльності яких є підвищення рівня конкурентоспроможності кожного учасника.

Той факт, що машинобудування є базовою галуззю економіки не лише розвинених, але й уже багатьох країн, що розвиваються, і характеризується відносно постійними темпами росту, а українське машинобудування має протилежні тенденції основних показників діяльності, свідчить про необхідність запровадження нових, більш сучасних форм організації та управління, однією з яких може стати кластеризація.

У переважній більшості українські машинобудівні підприємства мають: низький рівень завантаження виробничих потужностей; утрату ринків збуту продукції; падіння обсягів виробництва; застаріле обладнання, яке не оновлюється. Українські підприємства за два останні десятиліття навіть не наблизилися до вирішення вказаних та інших проблем, що свідчить про системний характер останніх та необхідність пошуку нових механізмів забезпечення ефективності функціонування в координатах XXI століття.

Сьогодні поділ праці в машинобудівній галузі характеризується високим рівнем деталізації, і як наслідок у виробництві кінцевої продукції бере участь величезна кількість підприємств. Це означає, що приведення у відповідність до вимог сучасного науково-технічного прогресу обладнання навіть на одному підприємстві фактично неможливе з двох причин: по-перше, через брак достатнього обсягу інвестиційних ресурсів, по-друге, заміну потрібно проводити на всіх стадіях виробничого циклу (від виробництва комплектуючих до складальної стадії). Ці процеси, на нашу думку, можна активізувати та синхронізувати в межах кластера, бо тут зручніше сформувати необхідний обсяг інвестиційних ресурсів, провести поетапну заміну обладнання (на рейтинговій основі) та забезпечити перехід на іншу технологічну основу на всьому виробничому циклі. Крім того, варто взяти до уваги той факт, що машинобудування в Україні становить систему підприємств,

які досить часто не мають повного технологічного циклу в межах країни. За умов розриву коопераційних зв'язків із Російською Федерацією українські підприємства почали активно переходити на вітчизняні комплектуючі, а системно вирішувати ці проблеми зручніше знову ж таки шляхом формування кластерів.

У цілому завдання, які стоять перед українськими машинобудівними підприємствами, полягають у:

- підвищенні якості та розширенні номенклатури продукції;
- використанні агрегатів та компонентів світового рівня якості;
- розробці перспективної продукції;
- реконструкції та модернізації виробничих потужностей;
- технічному переозброєнні наявних виробничих потужностей;
- розвитку збутової та сервісної мережі;
- формуванні стратегічного партнерства з провідними світовими виробниками.

Зацікавленість у створенні кластерів виникає як з боку компанії, яка забезпечує виробництво кінцевої продукції, так і підприємств-учасників виробничого циклу. Для першого типу підприємств головним стимулом є забезпечення високого рівня комунікації з усіма постачальниками та синхронізація зусиль щодо оновлення та модернізації виробничих потужностей, а також швидкість прийняття рішень. Для підприємств-постачальників наслідком є оптимізація логістичних мереж та можливість визначення перспектив розвитку виробничого потенціалу.

Усі учасники кластера матимуть змогу вирішувати завдання, складність яких значно перевищує масштаби можливостей окремих учасників кластера. Найбільш важливими для українських підприємств, на нашу думку, стимулами до створення кластера є стимули, які стосуються розширення інвестиційних можливостей (табл. 2).

Таблиця 2

Інвестиційні стимули проведення кластеризації машинобудівних підприємств

Зменшення витрат операційної діяльності – збільшення прибутку – збільшення обсягу потенційно-доступних інвестиційних ресурсів за рахунок внутрішніх джерел	Зменшення вартості інвестиційних ресурсів, сформованих за рахунок зовнішніх джерел
Оптимізація каналів постачання агрегатів, комплектуючих	Залучення інвестиційних ресурсів інших підприємств кластера
Обмін найкращим досвідом між підприємствами кластера	Підвищення рівня інвестиційної привабливості підприємств-учасників за рахунок кластеризації
Підвищення ефективності використання виробничих ресурсів	Збільшення обсягу потенційно залучених кредитних ресурсів
Здешевлення необхідних інновацій	Державне гарантування реалізації стратегічно важливих інвестиційних проектів у кластерах країни

Джерело: склав автор.

Ураховуючи рівень фізичного та морального зносу обладнання на вітчизняних підприємствах, а також показники фондоозброєності праці на зарубіжних підприємствах-конкурентах, потрібно констатувати, що потреба в інвестиціях для відтворення чи розширення основних засобів значно перевищує можливості окремих підприємств. Консолідація інвестиційних ресурсів усіх учасників значно збільшить їх величину. Крім того, зовнішні інвестори чи кредитори більш активно будуть фінансувати проекти в межах кластера, беручи до уваги можливість їх втілення в межах цілісного виробничого циклу. Крім того, участь

окремого підприємства в кластері створює умови для збільшення інвестиційних ресурсів на принципах синергії. Оскільки оптимізація процесів функціонування всередині кластера сприяє зменшенню операційних витрат, то можна очікувати збільшення величини сукупного прибутку підприємств кластера, а, отже, і збільшення інвестицій за рахунок прибутку. Сукупний прибуток кластера уможливить фінансування процесів оновлення основних засобів на одному з підприємств.

Визначати пріоритетність фінансування процесів відтворення та оновлення основних засобів (ОЗ) того чи іншого підприємства потрібно на рейтинговій основі, беручи до уваги його важливість для діяльності інших учасників кластера.

Збільшення величини інвестиційних можливостей кластера відбувається як за рахунок консолідації внутрішніх ресурсів та формування загального фонду інвестицій, які можуть спрямовуватися на лише на відтворювальні процеси, а й на інноваційні, так і за рахунок підвищення рівня інвестиційної привабливості окремого підприємства через його входження до кластера. Загальну систему заходів щодо активізації процесів відтворення основних засобів у межах кластера представлено на рис. 1.

Рис. 2. Система заходів щодо активізації процесів відтворення основних засобів у межах кластера
(джерело: склав автор)

Таким чином, кластеризація підприємств машинобудування дасть можливість підвищити рівень інвестиційної активності та забезпечити на початкових етапах необхідні темпи відтворювальних процесів. Залучення до участі у кластерах науково-дослідних інститутів на основі спільної стратегічної орієнтації діяльності уможливить інноваційний вектор здійснюваних інвестицій. Лише за таких умов можна очікувати підвищення рівня конкурентоспроможності і виробників кінцевої машинобудівної продукції, і підприємств, які є постачальниками, однак за умов кластеризації можуть отримати додаткові інвестиційні та інноваційні ресурси для подальшого розвитку.

Для формування кластера за функційною ознакою може відбуватися вихід за межі національної економіки. Інтерес з боку іноземного учасника може виникнути через необхідність розширення ринку збуту. Залучення глобальних лідерів до участі в національних кластерах потрібно розглядати як стратегічне, оскільки за таких умов можна буде очікувати більш високих темпів технологічного розвитку.

Підсумовуючи, можна зробити такі **висновки**:

– кластери є ефективною формою спільної діяльності підприємств в умовах глобалізації економіки та перенесення конкурентної боротьби до сфери інновацій. Створення кластера забезпечує відкриття нових можливостей для всіх його учасників. Існує великий досвід підприємств-галузевих лідерів створення та участі у кластерних формах організації виробництва;

– створення кластерів у вітчизняному машинобудуванні повинне бути спрямоване на поєднання взаємодії підприємств, пов'язаних із процесами виробництва, та їх забезпечення. Ця проблема постала давно, оскільки значна кількість підприємств-постачальників розташована на території Російської Федерації, а українські підприємства повільно рухалися шляхом їх заміщення;

– кластеризація машинобудівних підприємств забезпечить, перш за все, формування стійких виробничих зв'язків усередині країни, галузі, завантаження виробничих потужностей українських підприємств, збільшення фінансових можливостей для процесів відтворення, які є першочерговими;

– запропоновані заходи щодо активізації інвестицій в оновлення основних засобів нададуть цим процесам ознак системності та стратегічної орієнтації.

Бібліографічні посилання

1. **Акуллов М. Г.** Модель стратегії розвитку кластер-логістичних систем / М. Г. Акуллов // Бізнес-Інформ. – 2013. – № 6. – С. 76–81.
2. **Бойко Л. І.** Кластери як одна з ефективних форм співробітництва / Л. І. Бойко, С. В. Кудря // Економічний простір. – 2009. – № 22/1. – С. 327–331.
3. **Ігнашкіна Т. Б.** Формування галузевих кластерів промислових підприємств Дніпропетровської області з метою аналізу відтворювальних процесів / Т. Б. Ігнашкіна, Н. О. Шура // Бізнес-Інформ. – 2011. – № 7(2). – С. 23–30.
4. **Кузьмін О. Є.** Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства / О. Є. Кузьмін, Л. О. Саталкіна // Бізнес-Інформ. – 2013. – № 4. – С. 127–134.
5. **Чужиков В. І.** Кластерна політика Європейського Союзу / В. І. Чужиков, О. Д. Лук'яненко // Економіка України. – 2013. – № 2(615). – С. 81–91.
6. **Шовунова Н. Ю.** Кластеризация и конкурентоспособность / Н. Ю. Шовунова // Экономическая теория: Сер. «Экономические науки». – 2013. – № 1(98). – С. 45–63.
7. **Porter M.** Clusters and New Economics of Competition [Електронний ресурс] / M. Porter // Harvard Business Review. – 1998. – November-december. – Режим доступу: <https://hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition>
8. **Sakuramoto C. Y.** Automotive Cluster in Brazil / C. Y. Sakuramoto, L. C Di Serio // Second World Conference on POM and 15-th Annual POM Conference. – Mexico, 2004. – 32 p.
9. **Timothy Sturgeon T.** Value chains, networks and clusters: reframing the global automotive industry / T. Timothy Sturgeon, J. Biesebröeck, G. Gereffi // Journal of Economic Geography. – 2008. – № 8. – P. 297–321.
10. **Zhang J.** China's automobile industry cluster development in the perspective of the Relationship Asset Specificity / J. Zhang, P. Wang // Business Management and Electronic Information (BMEI), International Conference. – 2011. – Vol. 4. – P. 262–268.

Надійшла до редколегії 20.04.2015